

Ризики інноваційної діяльності: економічна сутність, чинники та методи мінімізації

У даній статті розкривається сутність поняття «ризик» з точки зору інноваційної діяльності. Визначено основні чинники інноваційного ризику. Виявлено основні методи та шляхи мінімізації чи повного усунення ризиків при здійсненні інноваційних проектів.

інноваційні ризики, інноваційний проект, чинники виникнення ризиків, диверсифікація, лімітування, хеджування, мінімізація ризиків

Аналіз економічного розвитку провідних країн світу свідчить про те, що головним рушієм їх успіхів є ефективна інноваційна діяльність. Фірми, що працюють в новітніх, наукомістких галузях стикаються з високим інноваційним ризиком. За даними досліджень, лише 10% інвестицій в інноваційну діяльність виявляються рентабельними [1, с. 51].

Основою здійснення прогресивних економічних реформ та побудови нової економічної системи в Україні є реструктуризація виробництва на базі науково-технічного прогресу. За сучасних умов орієнтації вітчизняної економіки на підвищення конкурентоспроможності дуже важливого значення набуває активізація інноваційної діяльності, оскільки без цього неможливим є здійснення прогресивних структурних зрушень в економічній системі нашої держави, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Високий ризик і невизначеність результатів, стримують інноваційну активність переважної більшості підприємств, перешкоджаючи їх переходу до інноваційного шляху розвитку. Підвищити ступінь визначеності інноваційних рішень можливо шляхом усестороннього аналізу ймовірних ризиків та розробки заходів, спрямованих на їх зниження. Приймаючи рішення про розробку і впровадження на ринок конкретних інновацій, важливо врахувати супутні ризики та фактори, що є їх причиною, а також розробити заходи, спрямовані на їх усунення чи мінімізацію.

Особливості інноваційної діяльності, питання ризиків при реалізації інноваційних проектів, факторів їх виникнення розглядаються у працях цілого ряду відомих вітчизняних та іноземних вчених-економістів, наприклад, О.І. Волкова, М.П. Денисенка, Б.І. Валуєва, М.В. Кужельного, А.А. Пересади, С.Ф. Покропівного, П.П. Микитюка, О.О. Лапка, В.І. Карпова, М.Т. Пашути, О.О. Корінного, Д.М. Черваньова, В.Л. Макарова, С.М. Ілляшенка, Й. Шумпетера, Б. Санто, К. Фрімена, М. Портера, Дж. Сороса та ін.

Не зважаючи на те, що у роботах вищезазначених учених широко розкрито питання теорії і практики інноваційних процесів, оцінки і прогнозування інноваційної стратегії, реалізації інвестиційних програм та проектів, обліково-аналітичні аспекти інноваційної діяльності залишаються малодослідженими, недостатньо висвітленими в економічній літературі, що негативно впливає на забезпечення менеджменту підприємства відповідними даними з метою здійснення оперативного управління, контролю і прогнозування.

Тому **метою даної статті** є вивчення сутності поняття «ризик», його ролі при здійсненні інноваційної діяльності, розробка заходів щодо уникнення ймовірних ризиків, а також внесення адміністративних змін в організацію обліку та аналізу

інноваційної діяльності, які б дозволяли мінімізувати негативні наслідки від впливу інноваційних ризиків.

Ризик у загальному випадку розглядається як можливість чи загроза відхилення результатів конкретних дій чи рішень від очікуваних. Як стверджують угорські вчені Т. Бачкаї та Д. Месена, ризик має місце лише в тих випадках, коли можуть бути, як мінімум, два сценарії розвитку подій (відповідно, щонайменше, два різних результати) [4, с. 240].

У економічній діяльності **ризик** зазвичай ототожнюють з можливістю втрати суб'єктом підприємницької діяльності частини своїх ресурсів, зі зниженням запланованих доходів чи появою додаткових витрат внаслідок здійснення виробничої та фінансової діяльності.

На думку О.І. Волкова та М.П. Денисенка, **ризик** – це атрибутивна характеристика доцільності діяльності суб'єктів господарювання і управління, що зумовлює можливість максимізувати загальну та індивідуальну корисність на основі креативних управлінських рішень, що приймаються в умовах конфлікту інтересів, реально існуючих загроз та небезпек, мінімізація яких обмежена накопиченим потенціалом, рівнем невизначеності й асиметричним розподілом інформації про параметри зміни в часі станів середовища життєдіяльності та господарювання [2, с. 405].

Перевагою наведеного визначення над іншими є те, що воно розширює розуміння даної категорії до аналізу соціально-економічного середовища, що дає можливість максимізувати дохід за допомогою успішних інноваційних управлінських рішень.

Ризик завжди відзначається певним дуалізмом. Здійснюючи інноваційну діяльність та свідомо ризикуючи при цьому, підприємство-інноватор вдосконалює та оновлює власну виробничу базу, матеріально-технічне забезпечення, оптимізує структуру збутової мережі і власне всього товароруху, переслідуючи мету зниження ризику. Водночас, з цими процесами відбувається перебудова організаційних структур управління, підвищується кваліфікація працівників, зростає діловий імідж суб'єкта господарювання тощо, таким чином підвищується його інноваційний потенціал. Підприємство-інноватор, адаптувавшись до ситуації на ринку, вже в змозі використовувати нові ринкові можливості, реалізовувати нові інноваційні проекти, переходити на нові рівні діяльності. Таким чином, хоч ризик є вагомою перешкодою для здійснення інноваційної діяльності, в той же час він є стимулюючим фактором для суб'єктів господарювання, шансом отримати переваги на конкурентному ринку (див. табл. 1) [5, с. 145].

Таблиця 1 – Негативні та позитивні риси інноваційного ризику для суб'єкта підприємницької діяльності

ІННОВАЦІЙНИЙ РИЗИК	
<i>Стримуючі фактори</i>	<i>Стимулюючі чинники</i>
Фінансові втрати як наслідок неприйняття інноваційного продукту ринком	Покращення фінансових результатів внаслідок успішного впровадження інноваційного проекту; отримання «надприбутків», використавши переваги першовідкривача
Втрата ділового іміджу в результаті провалу інновації	Зростання іміджу підприємства
Втрачені можливості внаслідок концентрації зусиль на неперспективних проектах	Випередження конкурентів на даному сегменті ринку
Складнощі у фінансуванні інноваційної діяльності	Залучення нових споживачів та підтримання інтересу існуючих, шляхом надання їм більш досконалих видів продукції
Трансформація традиційної системи функціонування підприємства та управління його діяльністю	Вдосконалення організаційної структури підприємства
Високі витрати на залучення кваліфікованих працівників для втілення інноваційного проекту	Реалізація творчого потенціалу працівників підприємства-інноватора

ІННОВАЦІЙНИЙ РИЗИК	
Стримуючі фактори	Стимулюючі чинники
Перебудова налагоджених взаємозв'язків з партнерами, наприклад, при неможливості використати існуючі канали постачання сировини чи збуту продукції	Проникнення у нові, фінансово привабливіші сфери діяльності, освоєння більш прибуткових ринків

Усі чинники, що впливають на зростання ступеня ризику при здійсненні інноваційної діяльності, можна поділити на суб'єктивні і об'єктивні (див. рис. 1).

Варто відзначити, що виділені групи чинників ризику перебувають у тісній взаємозалежності, тому їх завжди слід розглядати разом у логічному взаємозв'язку [4, с. 242].

Інноваційні ризики підприємства, що впроваджує інновації найчастіше проявляються в тому, що нова продукція не реалізується в запланованих обсягах і за прогнозованими цінами, затримуються строки реалізації інноваційного проекту, внаслідок чого суб'єкт господарювання зазнає збитків або не отримує очікуваних прибутків.

Розглянемо основні ризики підприємства-інноватора, спричинені об'єктивними та суб'єктивними факторами.

1. Ризики, спричинені дією зовнішніх факторів безпосереднього впливу:

1.1. *Конкурентні ризики.* Виникають внаслідок дій конкурентів суб'єкта господарювання. Особливо великими вони є у високоприбуткових галузях, що інтенсивно розвиваються. Ймовірність отримати надприбутки сприяє припливові конкурентів, які витісняють з ринку найслабших товаровиробників.

1.2. *Торгівельно-збутові ризики.* Вони викликані зміною умов взаємодії підприємства-виробника з торговельними і збутовими посередниками. Зникнення посередників загрожує втратою освоєної частки ринку.

1.3. *Постачальницькі ризики* спричиняються змінами угод постачання. Вони є особливо небезпечними для підприємств, що використовують дефіцитну сировину, або одержують її від обмеженого кола постачальників.

1.4. *Споживчі ризики.* Виникають через зміну потреб і уподобань споживачів, що визначає обсяг споживання певного продукту.

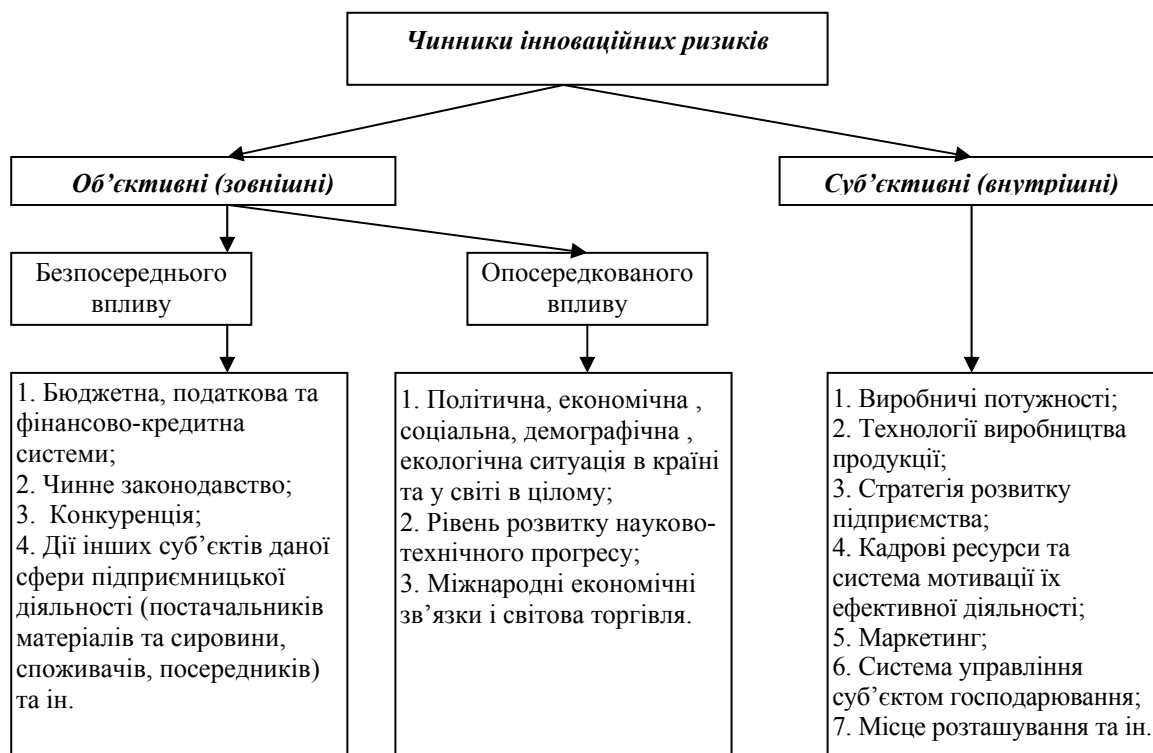

Рисунок 1— Основні чинники ризику інноваційної діяльності

1.5. *Нормативно-законодавчі ризики.* Дана група ризиків пов'язана із можливостями зміни законодавчого забезпечення діяльності інноваційних підприємств. Наприклад, законодавство, що регулює діяльність технопарків, є досить суперечливим та нестабільним. В Україні вже давно назріла потреба створення єдиного «Інноваційного кодексу» як системи взаємозалежних нормативних документів, що забезпечують механізм дії національної інноваційної системи, вирішити питання її фінансування, кредитування, реалізації комплексу можливих пілг.

1.6. *Ризики фінансово-кредитної та податкової систем* мають надзвичайно велике значення, оскільки ефективна діяльність підприємства у значній мірі залежить від його фінансової стабільності, можливості планування доходів і витрат. А тому будь-які зміни у кредитних ставках, нормах утримань та величині податків викликають необхідність коригування фінансового плану підприємства, балансу його доходів та видатків.

Вищезазначені види ризику мають дуже великий вплив на результати реалізації інноваційних проектів. Однак, вони є керованими, їх можна значно зменшити шляхом здійснення правильної інноваційної політики. Для мінімізації таких ризиків слід здійснювати аналіз інтересів суб'єктів інноваційного процесу з метою з'ясування їх можливих дій у конкретних ринкових ситуаціях, диверсифікації посередників, постачальників, споживачів. Також варто приділити увагу зростанню конкурентоспроможності підприємства та його продукції, опираючись при цьому не лише на технічні заходи, але й на методи «паблік рілейшнз», пропаганду для створення позитивного іміджу суб'єкта господарювання.

2. Ризики, спричинені дією зовнішніх факторів опосередкованого впливу:

2.1. *Економічні та політичні ризики.* Викликані змінами економічної та політичної ситуації у країнах, з якими співпрацює підприємство, що можуть призвести до повної втрати конкурентоспроможності.

2.2. *Технологічні ризики* пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу. Зміни в технологічному середовищі можуть призвести до того, що інноваційний продукт виявиться неконкурентоспроможним та абсолютно непотрібним споживачеві.

2.3. *Екологічні ризики* виявляються як можливі втрати підприємств-інноваторів внаслідок погіршення екологічного стану в результаті здійсненої ними виробничої діяльності (наприклад, величина екологічних платежів пропорційна розмірам викидів забруднюючих речовин).

Мінімізувати такі ризики можливо шляхом диверсифікації виробництва та збуту, відбором таких напрямків і видів діяльності, що дозволять максимально ефективно використовувати сприятливі можливості і зменшити вплив деструктивних чинників.

3. *Суб'єктивні (внутрішні) ризики інноваційної діяльності* залежать від особливостей організації управління та функціонування підприємства. Можуть виникати внаслідок прийняття управлінських рішень на конкретному етапі інноваційного процесу, а також під впливом зовнішніх чинників. Наприклад, виробничі потужності, система маркетингу, стратегія розвитку підприємства існують об'єктивно, але їх стан і рівень розвитку залежать від внутрішніх чинників.

Ці ризики є в більшій мірі керованими, ніж розглянуті вище. Зменшити їх рівень можливо шляхом прийняття виважених управлінських рішень, підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу, залучення експертів із конкретних питань до управління підприємством, дотримання технологічної дисципліни тощо [5, с.151-160].

Ризиками можна управляти, керуючись наступними методами:

- ❖ Розподілу ризиків;
- ❖ Диверсифікації;
- ❖ Зниження невизначеності;

- ❖ Лімітування;
- ❖ Хеджування;
- ❖ Страхування [2, с. 2-422-423].

Метод розподілу ризиків здійснюється між учасниками інноваційного проекту для того, щоб зробити відповідальним за ризик найсильнішого учасника, який є стійким у фінансовому плані, здатний подолати усі негативні наслідки від впливу ризиків, у змозі краще за інших розраховувати і контролювати ризики.

Метод диверсифікації дає можливість значно знизити портфельні ризики за рахунок різноспрямованості інвестицій. Адже доведено те, що портфелі, які складаються з ризикових фінансових активів, можуть бути сформовані так, що сукупний рівень ризику портфеля буде нижчим, ніж рівень ризику будь-якого окремого фінансового активу з його складу.

Використання суб'єктом господарювання даного методу на ринку цінних паперів дає можливість мінімізувати ймовірність недоотримання доходу. Наприклад, придбання інвестором акцій трьох різних підприємств замість одного, втричі підвищує можливість одержання середнього доходу, і відповідно, в три рази знижує ступінь ризику.

Метод зниження невизначеності полягає у мінімізації ризиків, пов'язаних з невизначеністю, статистичним методом, тобто шляхом формування єдиного цілого з усього ряду активів, що призведе до взаємного погашення ризиків за рахунок внутрішніх коливань доходності активів.

Цей метод спирається на те, що якою б не була форма вираження ризику, викликаного невизначеністю економічної ситуації, його зміст залишається незмінним – в будь-якому випадку він є відхиленням фактично встановлених даних від типового, середнього рівня чи альтернативного значення оцінюваного показника.

Метод лімітування застосовується переважно банками, кредитними спілками для зниження ступеня ризику при видачі кредитів суб'єктам господарювання, визначенні суми вкладення капіталів тощо. Сутність методу полягає у встановленні граничних сум витрат, величини кредиту та ін.

Використання ліміту – це безпосереднє проведення операції, на яку встановлено ліміт, що, наприклад, може бути пов'язано з переводом грошових сум на рахунок банку-контрагента (наприклад, при кредитуванні, наданні депозиту) чи із зобов'язанням банку провести таке переведення на визначених умовах.

Метод хеджування застосовується для зниження ризиків шляхом укладання термінових контрактів. Даний спосіб дає змогу зафіксувати ціну придбання на визначеному рівні і захиститися від її коливання, тим самим підвищивши впевненість в успішних результатах фінансово-господарської діяльності.

Метод страхування передбачає створення спеціального фонду коштів (страхового фонду) і його використання для компенсації різного роду втрат і збитків, спричинених несприятливими подіями (страховими випадками) шляхом виплати страхової компенсації. Для страхування обов'язковою є наявність двох сторін, а також спеціальної організації - страхувальника, яка завідує відповідним фондом, до якого вносять страхові внески.

Вивчення ризиків при впровадженні інновацій обумовлює внесення адміністративних коригувань в організацію обліку та аналізу інноваційної діяльності.

В першу чергу, для забезпечення надходження повної, достовірної та оперативної інформації необхідно ввести рахунки аналітичного обліку за операціями інноваційного характеру, що обслуговують етапи виконання інноваційного проекту (програми) з найбільш ймовірним ризиком втрати економічних вигод. Такими операціями можуть бути, зокрема: списання дорогоцінних металів, амортизація

нематеріальних активів з умовно визначеним (відповідно до технічних параметрів) строком експлуатації, оплата за трудовою угодою за виконання ескізів (креслень) проектних зразків тощо.

Щодо аналізу, однозначним є впровадження фінансово-управлінського аналізу на етапах виконання інноваційних робіт. Насамперед, це такі види аналізу, як структурно-динамічний, параметричний, факторний та прогнозний. В процесі дослідження результатів аналітичної роботи послідовно повинні розглядатись такі питання, як:

- систематизація результатів аналітичних розрахунків (групування, хронологічна послідовність, вибіркова систематизація за критеріями нехарактерних ознак і т.д.);
- обґрунтування фінансового стану, що засвідчує отримані результати;
- дослідження причин, які визначально вплинули на результати аналізу;
- альтернативи покращення результатів на найближчу перспективу.

Безперечно, більш ґрунтовні кроки до прийняття рішень з урахуванням зовнішніх факторів та внутрішніх резервів підприємства покликані здійснити фахівці, яким вмінено в обов'язки реалізацію питань фінансового менеджменту.

Отже, функціонування підприємства у сфері інноваційної діяльності супроводжується цілою низкою ризиків, пов'язаних із невизначеністю зовнішнього середовища, складнощами управління та контролю власне самим підприємством. В умовах такої невизначеності виникає стійка необхідність у розробці та впровадженні таких методів прийняття і обґрунтування рішень у галузі інноваційної діяльності, які б забезпечували мінімізацію втрат через можливі ризики. При впровадженні інноваційного проекту необхідно розробити план управління несприятливими ситуаціями, певний графік робіт, який повинен бути введений в дію у випадку відхилення основного плану від поставлених задач. В умовах нестабільної економічної ситуації нашої країни створення такого плану набуває особливої актуальності, а також доцільним є якнайширше застосування методу розподілу ризиків.

Список літератури

1. В.В. Чорнобаєв. Напрями державного регулювання ризиковості інноваційної діяльності інвесторів // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2006. – № 2(16). – с. 51-53.
2. Інноваційний розвиток промисловості України / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. – К.: КНТ, 2006. – 648 с.
3. Л.В. Лаврентів, Б.В. Фурдас. Аналіз законодавчого забезпечення діяльності технопарків: податкові аспекти // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 576. – С. 159-164.
4. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 400 с.
5. С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна. Товарна інноваційна політика: Підручник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.
6. Ю. Петруня, В. Брижаний. Фінансово-інвестиційні ризики суб'єкта підприємницької діяльності – інвестора // Вісник ТАНГ. – 2005. – №5-1. – С. 197-202.
7. Я.Д. Крупка. Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку підприємства // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 576. – С. 145-149. – С. 11-18.
8. 7. Я. Крупка. Варіанти обліку інноваційних процесів на підприємстві // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №5.

В данной статье раскрывается сущность понятия «риск» с точки зрения инновационной деятельности. Определены основные факторы инновационного риска. Обнаружены основные методы и пути минимизации или полного устранения рисков при осуществлении инновационных проектов.

The essence of concept «risk» is opened from the point of view of innovative activity in this article. The major factors of innovative risk are defined. The basic methods and ways of minimization or full elimination of risks at realization of innovative projects are found out.